

U povodu knjige
MARGUERITE DUYNSTEE,
*L'ENSEIGNEMENT DU DROIT CIVIL À L'UNIVERSITÉ
D'ORLÉANS DU DÉBUT DE LA GUERRE DE CENT ANS
(1337) AU SIÈGE DE LA VILLE (1428),*
VERÖFFENTLICHUNGEN DES MAX-PLANCK-INSTITUTS
FÜR EUROPÄISCHE RECHTSGESCHICHTE,
FRANKFURT AM MAIN, 2013.
UDK: 347.01(091)(048.1)

1. U dvotomnom enciklopedijskom djelu *Römisches Recht im Mittelalter* (H. Lange, Bd. I, München, 1997.; H. Lange – M. Kriechbaum, Bd. II, München, 2007.) sadržana je sinteza povijesti europskog privatnog prava do zaključno 1500. godine. Traktati o više od stotinu protagonista škola Irnerija i Bartola od Sassoferata – njihovi biobibliografski podaci, opusi i literarne forme, metode istraživanja i dostignuća, osvrti na odnos civilista i kanonista, komentari pravne prakse i običajnog prava, odnos *ius proprium* i *ius feudorum*, izvješća o nastavi, programu studija, statutima i strukturi srednjovjekovnih sveučilišta – tek su sumarno nabrojane natuknice o dvama prvim razdobljima povijesti europskog privatnog prava prezentiranih na tisuću i pet stotina stranica. Ali da ni autori nisu uspjeli, uz cijelo to bogatstvo podataka, u svoja dva toma uvrstiti sve postojeće izvore iz tih najudaljenijih razdoblja povijesti europskog privatnog prava, pokazuje nedavno izdana knjiga profesorice Sveučilišta u Leidenu Marguerite Duynstee. I knjiga M. Duynstee i brojne druge publikacije, izdanja izvora i recentni projekti pokazuju da stoljećima duga povijest europskog privatnog prava još zadržava važnost aktualnog i dugoročnog projekta. Nakon što su istraživanjima C. F. von Savignyja otvorena vrata proučavanju dostignuća srednjovjekovne, na rimskoj baštini izgrađene znanosti europskog privatnog prava, taj pothvat rodonačelnika njemačke historijske škole nije ni tijekom 19. stoljeća, kada su u fokusu bila istraživanja rimske dogmatike i njezin povijesno-filozofski aspekt, a ni kasnije, u postkodifikacijskom razdoblju, bio bez sljedbenika, niti su istraživanja te povijesti bila posve u sjeni rimske dogmatike. Međutim, ova su istraživanja tek u drugoj polovici 20. stoljeća

stavljena u prvi plan, kada su zajednička pravna prošlost, zajednički pravni prostor, zajednička baština (*Rechtsgemeinschaft*) prepoznati kao ujedinjujući faktor poratne Europe. Sada već klasičnim djelima Paula Koschakera *Europa und das römische Recht* (1957.) i Franza Wieackera *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit* (1962.) označen je početak prave posvećenosti istraživanju devet stoljeća dugog razvoja europske pravne znanosti čiji su konkretni rezultati – duga lista djela iz pera najjemenitnijih imena europske pravne romanistike – dogmatsko-povijesne sinteze pojedinih razdoblja, dugi niz općih osvrti i prikaza, analize metoda, ciljeva i važnosti opusa predstavnika srednjovjekovnih pravnih škola, monografije o protagonistima tih razdoblja – od prvih vjesnika pravne renesanse do velikih autoriteta škole prirodnog prava i predstavnika pandektistike 19. stoljeća, ali i deseci edicija, reprint i digitalizirana izdanja, popisi i katalozi srednjovjekovnih rukopisa. Dodajmo još da je početkom 90-ih godina 20. stoljeća, istodobno s radovima u kojima se zagovara emancipacija povijesti privatnog prava od “balasta dogmatike”, objavljeno prvo od mnogih kasnijih izdanja, znamenito djelo Reinharda Zimmermanna *Roman Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, u kojemu komparativnopovijesnim pristupom autorova istraživanja nadilaze geografske granice Europe i u kojem se na velika vrata vraća važnost rimske dogmatike.

Istraživanja povijesti privatnog prava koncentrirana su i svode se uglavnom na povijest privatnopravne znanosti (*gelehrtes Recht*), bez značajnije povezanosti s pravnom praksom i običajnim pravom (Wieacker, *op. cit.*, Nachdruck, Göttingen, 1996., str. 186 – 188), pa se u više recentnih radova ističe ne samo “zapostavljenost” istraživanja europske povijesti disciplina javnog prava, nego i one sfere privatnog prava u koju pripada paralelna povijest pravne prakse i lokalnog, “živog prava” (*living law*) te kompleksni proces stvaranja *ius commune* s partikularnim i običajnim pravom kao njegovim integralnim sastavnicama. U svakom slučaju, knjiga profesorice Duynstee ilustrira činjenicu da je i u sferi dominirajućeg *gelehrtes Recht*, i pored velikih dostignuća tijekom druge polovice prošlog i početkom 21. stoljeća, ostalo još “neistraženih područja” i zapostavljenih izvora.

2. Marguerite Duynstee – dugogodišnja suradnica nedavno preminulog profesora Roberta Feenstre, jednog od najvećih imena pravne medievistike 20. stoljeća, suverenog poznavatelja Grotiusova opusa i autora velikog broja znanstvenih radova – među ostalim 30-ak osvrti na dostignuća orleanskih profesora – bavi se izvorima iz 14. i 15. stoljeća, nakon što je orleanska pravna

škola, osnovana 1235. godine, dala nekoliko generacija velikih imena pravne renesanse. Duynstee je 1985., 1991. i 1992. objavila osvrte na opuse orlean-skih *professores regentes* iz 14. stoljeća koji su predmet autoričinih izlaganja i u komentiranoj knjizi te 1992. i jedan rad u suautorstvu s Feenstrom. Doktorirala je na Sveučilištu u Leidenu, a disertacija joj je objavljena u ediciji *Studien zur europäischen Rechtsgeschichte* Max-Planck Instituta u Frankfurtu na Majni 2013. godine.

3. Orleanska pravna škola bila je do konca 19. stoljeća potpuna nepoznatica. Nakon prvih osvrta (H. Denifle, M. Fournier, W. M. d'Ablaing, J. Asher) i radova Eduarda M. Meijersa, profesora Sveučilišta u Leidenu, objavljenih u razdoblju 1918. – 1956. godine, skrenuta je pozornost na mnoštvo rukopisa profesora orlean-ske pravne škole iz zadnjih desetljeća 13. stoljeća. Od sredine 20. stoljeća objavljeni su deseci radova – monografski osvrta, disertacije, članci, rasprave i komentari te više stotina rukopisa. Uz seriju radova Feenstre i njegovih suradnika o orlean-skoj školi i njezinim predstavnicima pisali su D. Maffei, H. Kiefner, G. Boyer, B. Paradisi, G. Chevrier, u novije vrijeme Ch. Vulliez, P. Weimer, L. Waelkens, K. Bezemer, C. Ridderikhoff. Samo o korifeju te škole, *Jacobusu de Ravanisu* (Jacques de Révigny), napisana je čitava lista monografskih osvrta, komentara njegova pristupa običajnom pravu i njegova odmaka od metoda bolognske škole i Akurzijeve *Glossa*. Taj se novi pristup dade raspoznati na bilo kojem od njegovih, u literaturi analiziranih, brojnih – stvarnih ili fiktivnih – *Quaestiones disputatae*. Primjerice, na pitanje smatra li koruptivnim rješenje francuskog *droit coutumier* po kojem se, za razliku od rimskog, ženi ne uskraćuje sposobnost biti svjedokom kod sastavljanja oporuke, *Jacobus de Ravanis* odgovara niječno, uz argumentaciju da po francuskom običajnom pravu imenovanje nasljednika nije konstitutivni element oporuke, pa stoga i nije riječ o odstupanju od rimskog prava i rješenju koje je “koruptivno” i kojem treba uskratiti legitimitet (vidi K. Bezemer, *Jaques de Révigny (d. 1296), Roman law as a means to shape French Law*, *Revue électronique d'histoire du droit*, 2008., str. 7). Slobodnijem, jednostavnijem rješenju lokalnog običajnog prava, koje je ionako ukorijenjeno u praksi, nerazložno je uskratiti legitimitet, stav je Jakoba de Ravanisa, koji je – kako glasi znamenita anegdota – već kao *baccalaureus* u nekoj diskusiji “stjerao u kut” gostujućeg profesora, sina velikog Akurzija (Bezemer, *op. cit.*, str. 1). Tom je slobodnijem pristupu tekstovima i distancom prema strogoj glosatorskoj metodi postupno otvaran prostor paralelnom pravnom svijetu prakse i običajnom pravu te i postavljen most između Akurzijeve i Bartolove

Bologne. Uostalom, u brojnim *additiones* uz Akurzijeva *Glossa*, koji se navode kao karakteristična kreativna djelatnost orleanskih profesora iz 13. stoljeća, izražen je jasan odmak od ortodoksne glosatorske metode. Ma kakav stav zauzeli prema žestoko kritiziranoj tezi (Meijers), kojom se većem dijelu Cinusova opusa, u kojem se često *in extenso* citiraju rješenja njegova mentora, drugog korifeja orleanske škole, *Petrusa de Bellapertica*, odriče originalnost (v. Feenstra, *L'école de droit d'Orléans au XIIIe siècle et son rayonnement dans l'Europe médiévale*, *Revue d'histoire des facultés de droit et de la science juridique*, dostupno na: https://univ-droit.fr/docs/recherche/rhfd/pdf/013-1992/13-1992_p023-042.pdf, str. 38 – 39), to ne umanjuje važnost opusa Danteova prijatelja i pjesnika i njegovu ulogu prenositelja novih metoda orleanske škole, niti njegov utjecaj na slavnog učenika i bolognsku školu 14. i 15. stoljeća. Konačno, zanimljiv je odnos orleanske škole prema kanonskom pravu. Premda je većina pripadnika te škole profesuru kasnije zamijenila visokim položajem u crkvenoj hijerarhiji (*de Ravanis* je bio biskup, njegov mentor Jean de Monchy – tvorac jedne od teorija o pravnoj prirodi pravne osobe (*persona representata*, *persona ficta*) – kojega *Cinus*, citirajući ga, naziva *quidam magnus doctor*, bio je tajnik rimske kurije (169. – 170.), Otofredov učenik *Petrus Peregrossi* – kardinal, *Petrus de Bellapertica* stavio je na raspolaganje svoje usluge francuskom kralju te bio *clericus regni*), svi su oni u prvom redu bili *doctores in iure civili*, a iz programa Sveučilišta doznajemo da je poduka kanonskog prava bila reducirana u odnosu na studij civilnog prava, kao što je to bila – kako izvještava Duynstee – i u 14. i 15. stoljeću.

4. Predmet istraživanja Marguerite Duynstee obuhvaća razdoblje čiji su počeci udaljeni jedno stoljeće od osnutka orleanske pravne škole, koja će, premda nakratko, dostignućima i novim pristupom izvorima preuzeti primat školi u Bologni. Početkom 14. stoljeća toj je školi, dekretom prvog avignonskog pape, Klementa V., 1306. godine dodijeljen rang sveučilišta. U radu M. Duynstee razmatran je izvorni materijal iz razdoblja 1337. – 1428. koji je, u odnosu na opsežna istraživanja opusa i dostignuća pripadnika orleanske škole iz zadnjih desetljeća 13. stoljeća, predmet tek malobrojnih i sporadičnih osvrtâ, ali i vrlo instruktivan i bogat konkretnim i preciznim podacima o visokoj razini orleanske sveučilišne nastave, unatoč nestimulativnoj klimi u nemirnom i kaotičnom vremenu. Duynstee je istražila biobibliografske podatke ne samo četvorice *doctores regentes* kojima je posvetila posebna poglavlja, nego i više desetaka njihovih suvremenika – autora velikog broja rukopisa, podastrla cjelovit osvrt nastavnog programa, oblika nastave, uvjeta i procedure stjecanja akademskih titula,

tijeka doktorskog ispita, kompetencija *doctores regentes* i onih koji su bili samo *licentiati*, upoznavši nas prethodno s internim ustrojstvom Sveučilišta, načinom njegova upravljanja, fazama uspona i padova u njegovoj burnoj povijesti, obilježene otvorenim neprijateljstvom pučanstva prema članovima sveučilišne *congregatio generalis*. Najviše je prostora ipak posvećeno osvrtu na repertoar tekstova koji su bili predmet redovite nastave te na teme dodatnih tečajeva koje su *doctores regentes* povremeno držali, što sve zajedno ilustrira kvalitetu orleanske sveučilišne naobrazbe i – ono što posebno ističemo – precizno i cjelovito podastri podaci o svakom spomenutom rukopisu.

Sveučilište, kojem su pristup imali društveno i imovinski superiorni kler i aristokracija, regrutiralo je u doba žestokih religijskih sukoba visoke crkvene dužnosnike, predstavnike crkvene i svjetovne administracije, suce, administraciju i savjetnike aristokracije, kojima su, osim lukrativnih karijera i perspektiva, bile garantirane brojne konkretne privilegije. Među ostalim, na popisu privilegija bila je isključiva sudbena jurisdikcija biskupskog suda, uključujući i nadležnost za kaznena djela bilo kojeg člana sveučilišne zajednice. I dok je Bologna raširenih ruku dočekivala ugledne goste – sveučilištarce, kojima je imala zahvaliti svoj procvat, u Orleansu je tijekom 14. stoljeća situacija bila posve obrnuta, obavještava nas autorica. Antagonizam između Sveučilišta i građana Orleansa tijekom druge polovice 14. stoljeća prerastao je u otvoreno neprijateljstvo i krvave izgrede, pa imajući na pameti riječi Aza u predgovoru njegove *Summa Codici* da je “*Jurisprudencija kao dobra gospodarica. Ona je blagonaklona prema svojim štitičenicima, daje im status, udvostručuje ugled i bogatstvo i otvara pristup crkvenoj hijerarhiji i dvorima aristokracije...*” (citirano prema prijevodu H. Hattenhauera, *Europäische Rechtsgechichte*, 4. izd., Heidelberg, 2004., str. 880) – u specifičnim uvjetima crkvenog i društvenog raskola, Sveučilište je bilo to, koje je regrutiralo tu privilegiranu klasu, prema kojoj je građanstvo burno demonstriralo netrpeljivost.

5. U prvom od pet poglavlja (str. 9 – 57) sačuvani izvorni materijal omogućio je autorici da uz kratki osvrt na povijest Sveučilišta od osnutka početkom 14. do sredine 15. stoljeća s puno detalja rekonstruira strukturu i organizaciju Sveučilišta, koncentrirajući se ponajviše na pitanje programa nastave dominirajućeg civilnog prava te osvrnuvši se – koliko joj je izvorni materijal dopustio – na organizaciju i program nastave kanonskog prava. Obiljem podataka autorica obavještava čitatelje o tijeku i trajanju studija, fiksnoj nastavi i povremenim “diskusijama” na zadane teme, pojedinosti o tijeku ispita. Tako doznajemo da

su u tijelo *congregatio generalis* pripadali ne samo članovi profesorskog kolegija, nego i svi *scolarii*, *baccalaurei* i *licentiati*. Nakon pet godina odslušane nastave, obavještava Duynstee, *scolarius* je, postavši *baccalaureus*, polagao zakletvu da će sljedećih pet godina *vere, non fictae vel interpretative*, prema utvrđenom rasporedu držati poduku da bi dobio *licentia docendi*. K tomu, morao je prisegnuti i da će poduku, kao i doktorski *examen*, “obaviti” samo na Sveučilištu u Orleansu. Duynstee navodi primjere novčanih sankcija kada je *licentiatus* prekršio danu zakletvu, pa među ostalim navodi primjer, u rukopisima više puta citiranog orleanskog *licentiatusa* Jeana Rolanda, kasnijeg biskupa u Amiensu, od čijih je nasljednika, kao “odštetu” za prekršenu zakletvu, Sveučilište potraživalo čak 400 zlatnika (str. 27). Titula *doctor legum*, uz ceremoniju dodjele *insignia doctoralia*, stjecala se nakon polaganja javnog ispita (*examen publicum*) pred profesorskim kolegijem i u nazočnosti rektora: iz odabranog teksta nekog od dijelova *Corpus iuris* (*assignatio legis*) doktorand je, nakon što je dobio “razumni” rok za pripremu, istog dana iznosio svoje usmeno izlaganje u kojem je argumentirao svoj stav o konkretnom slučaju, komentirao postojeća *contraria* tom stavu i nakon zaključka odgovarao na prigovore članova dokorskog kolegija, koji je većinom glasova donosio odluku o ishodu ispita. Nastava *Lecturae ordinariae* (*Digestum vetus* i *Codex*) bila je u isključivoj kompetenciji *doctores regentes*. Bakalaureat i titular *licentia docendi*, kao i oni koji su stekli neki od akademskih stupnjeva u Orleansu, ali su iz nekog razloga bili oslobođeni dane prisege (*relaxatio iuramenti*) mogli su držati poduku samo iz *Lecturae extraordinariae* (*Digestum infortiatum*, *Digestum novum* i *Libri feudorum*). Uz *Lecturae ordinariae doctores regentes* držali su povremene *Repetitiones*, akcentirane na temeljne ili kompliciranije tekstove *Corpus iuris* i Akurzijeve *Glossa*, te održavali dodatne specijalne seanse javnih diskusija o fiktivnim slučajevima (*Distinctiones*, *Quaestiones disputatae*) na kojima su se iznosili argumenti *pro* i *contra*, usporedbe s drugim tekstovima i rješenjima te eventualno formulirao stav o diskutiranom pitanju, uz osvrte na mišljenja *doctores nostri* – drugo ime za slavne prethodnike iz 13. stoljeća.

Koncem 14. stoljeća, nakon reforme iz 1389. godine, Sveučilište se nakon godina stagnacije, naglašava autorica, uspjelo početkom 15. stoljeća, unatoč burnim vremenima, ponovno izboriti za mjesto atraktivnog sveučilišnog centra. Uz pomoć brojnih godišnjih *rotuli*, pohranjenih u biskupskim arhivima, s preciznom godišnjom bilancom Sveučilišta i puno konkretnih i pouzdanih podataka o svim članovima *congregatio generalis* – *doctores regentes*, onima koji su stekli status *baccalaureus*, postali *licentiati* ili dobili *insignia doctorabilia*, ali i o svim *scolarii*, Duynstee je uspjela rekonstruirati biobibliografske konture

mnogih od njih, ali i uspješno proslijediti društveni položaj Sveučilišta kroz pojedine faze njegova razvoja. U *rotulusu* s početka 15. stoljeća (1403.) zabilježena su primjerice – izvještava Duynstee – 256 *scolarii*, sedam *doctores regentes*, a u nastavi su sudjelovala 82 nositelja *licentia docendi* koji su, uz pomoć čak 189 bakalaureata, nastavljali studij pripremajući se za stjecanje sljedećeg akademskog statusa. Sveučilište je bilo *alma mater* brojnim stranim studentima iz Njemačke, Nizozemske i Škotske, organiziranim po uzoru na Sveučilište u Toulouseu – kako je to, uostalom, bilo i na talijanskim sveučilištima – na kojem su studenti i *licentiati* bili okupljeni u “nacijama”. U *rotulusu* iz sredine 14. stoljeća stoji, primjerice, podatak da je bilo deset *nationes* na broju – osam razvrstanih po francuskim dijecezama te po jedna iz njemačkih gradova i Škotske. Walter of Coventry (Walterus de Conventre) bio je primjerice 1338. godine (str. 79 – 80) *procurator* članova škotske nacije, a dvanaest godina kasnije izvori ga spominju kao orleanskog *legum professor regens*. *Henricusa de Durena* iz Kölna, autora jedne od verzija *Lecturae feudorum*, izvori spominju kao orleanskog *licentiatusa*, kao i njegova sugrađanina *Henricusa de Pira*, kasnijeg profesora civilnog prava u Louvainu (str. 257). Tijekom prvih desetljeća 15. stoljeća sveučilišna karijera *doctores regentes* prestala je u pravilu biti tek odskočna daska za nominaciju neke od visokih dužnosti u crkvenoj hijerarhiji; profesura je većini njih trajala cijeli ili veći dio života i bila sama po sebi ugledna karijera, koja je, eventualno pri kraju života, završavala nekom crkvenom funkcijom. Ipak, sudeći po relativno skromnom broju citata iz opusa orleanskih profesora u označenom razdoblju, njihov je utjecaj na profesore starijih sveučilišta – Pariz, Toulouse, Montpellier – bio relativno skroman, konstatira Duynstee. U njihovim lekturama po broju citata visoko mjesto zauzimaju *professores nostri* iz 13. stoljeća, kao uostalom i *Cinus*, čiji je veliki autoritet bio neupitan. Na Bartola se prije zadnje četvrtine 14. stoljeća, konstatira autorica, odnosi manji broj citata, ali se u katalogu orleanske knjižnice u vrijeme njezina osnutka 1420. godine nalaze njegov *Apparatus* za *Digestum vetus*, njegova *Lectura Codici*, kao i velik broj njegovih *Repetitiones et consilia*. Knjižnica Sveučilišta, obavještava autorica, bila je osnovana na inicijativu i s financijskom potporom kardinala *de Salucesa*, nekadašnjeg orleanskog studenta, koji je Sveučilištu oporučno namijenio svoje *plures libros juris* i koja je u doba osnutka raspolagala s više od pedeset tomova rukopisa. Konačno, autorica se u ovom poglavlju dosta škrtu osvrće na studij kanonskog prava, konstatira da je taj studij bio u sjeni studija civilnog prava te obavještava da je *licentiatus* iz kanonskog prava imao “kombinirani” studij – tri godine civilnog te daljnje dvije godine kanonskog prava, s mogućnošću da

titulu *doctor utriusque iuris* stekne na studiju kanonskog prava u Parizu, koji je stoljećima bio najprestižniji centar studija kanonskog prava.

6. U preostala četiri poglavlja (poglavlja II. – V., str. 58 – 253) predmet autoričina istraživanja su četiri *professores regentes* orleanskog Sveučilišta. Kao suverena poznavateljica izvornog materijala iz tog razdoblja autorica podastire svaki i najmanji posredni nagovještaj podataka koji se odnose na život i sveučilišnu karijeru *Johannesa Nicotija*, *Bertandusa Capriolija*, *Gerardusa Bagolija* i *Johannesa Noaillesa*, ali iznosi i velik broj podataka o njihovim mentorima, sljedbenicima i kolegama. Čitatelju su podastrti pomno istraženi oblici i teme njihovih *lecturae*, domena njihova utjecaja i važnost njihova opusa te – posebno detaljno – precizni podaci o rukopisima koji se vežu za njihova imena. Sudeći po broju osvrta i citata autorica zaključuje da su njihovi stavovi i komentari uz pojedine dijelove *Corpus iuris* (posebno *Digestum vetus* i *Codex*) utjecali na suvremenike i sljedbenike, ali su inspirirali i generacije pravnika u 16. stoljeću – profesore u njemačkim i nizozemskim sveučilišnim centrima. Pa ako sa znanstvenog stajališta profesori orleanskog Sveučilišta iz 14. i 15. stoljeća nisu dosegli kreativnost i važnost predstavnika škole iz 13. stoljeća, visokim kriterijem zahtjevnih oblika nastave i isto takvim uvjetima stjecanja akademskih titula, oni su – kako se može zaključiti iz istraživanja autorice – priskrbili Sveučilištu visok rang na listi renomiranih europskih sveučilišta u naznačenom razdoblju.

Iznoseći podatke o rukopisima orleanskih profesora – komentarima i lekturama uz pojedine naslove *Corpus iuris*, *Glossa* i *Libri feudorum* – Duynstee posvećuje podjednaku pozornost onima koji su sačuvani i čiju eventualnu upitnu autentičnost stavlja pod povećalo, ali i slijedi tragove onih koji se tek citiraju ili spominju u glosama i komentarima kasnijih autora, ispitujući “signale” koje mogu upućivati na moguće autorstvo. Tako Duynstee, primjerice, dolazi do zaključka da je autor neidentificiranih *glossae additionales* uz jedan rukopis *Digestum vetus* i *Codex* poznati orleanski profesor Jean Nicoti. Rukopis, koji datira iz 1320. godine i napisan je u Bologni po narudžbi određenog Antelma, suca iz Modene, bio je – ističe autorica – u vrijeme profesure Jeana Nicotija uobičajena *lectura* njegovim studentima, a kasnije je taj rukopis, skupa s glosama svog mentora J. Nicotija prepisao netko od njegovih učenika i sljedbenika, zaključak je pomnog istraživanja autorice (str. 117 – 118).

U knjizi profesorice Duynstee čitatelj nalazi iscrpne informacije o opsežnom neistraženom izvornom materijalu i precizne upute o velikom broju sačuvanih isprava i rukopisa. Upućeniji i za ovu materiju zainteresiran čitatelj doznat će,

na primjer, koje i čije tekstove sadržava tzv. Vatikanski, Berlinski ili citirani rukopisi pohranjeni u Kraljevskoj knjižnici u Bruxellesu, francuskoj Nacionalnoj knjižnici, milanskoj knjižnici Ambrosiana ili nekoj od municipalnih knjižnica u Europi i šire. Premda se autorica ne upušta u komentar sadržaja rukopisa o kojem prilaže sve raspoložive podatke koji su, uvjetno rečeno, uglavnom “tehničke” naravi – to ne umanjuje vrijednost njezina opsežnog istraživačkog rada, opremljenog opširnim instruktivnim instrumentarijem. Stoga i aneksi u vidu *de verbo ad verbum* priloženih tekstova rukopisa četvorice orleanskih profesora (*Glossae additionales* uz *Digestum vetus* i *Quaestiones de retractu* Jeana Nicotija, tekstovi Bertrandta Chabrola iz njegovih *Lecturae feudorum*, *Quaestiones disputatae* Gérarda Bagolija te *De actionibus* Institucija Jeana Noailléa (str. 259 – 387) stavljene na uvid čitatelju i prethodno popraćene traktatima o njihovu životu i opusu daju djelu M. Duynstee dodatnu vrijednost.

*Prof. dr. sc. Magdalena Apostolova Maršavelski **

* Dr. sc. Magdalena Apostolova Maršavelski, profesorica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u mirovini, Sv. Ćirila i Metoda 4, Zagreb; magapomar@net.hr; ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4413-9317